

10. Shmatko, N. (2024). Hotovnist do materynstva v umovakh viiny: psykholohichni ta sotsiokulturni aspekty [Readiness for motherhood in wartime: psychological and sociocultural aspects]. *Vcheni zapysky Universytetu «Krok»*, (4(76)). 409–415. [in Ukraine].
11. Singh, D.J. (2015). *Responsible Parenting – Bringing up Children*. Mendon : JD-Biz Corp Publishing, 78 p. [in English].

УДК 159.94-376-056.36

Оксана Романенко,

доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

romanenkoks@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0104-0093>

Researcher ID: rid 41259

Oksana Romanenko,

Doctor of Psychology Science, Professor,
Professor of the Department of Legal Psychology
National Academy of Internal Affairs

Національна академія внутрішніх справ,
Солом'янська площа, 1. м. Київ,
03035, Україна

National Academy of Internal Affairs,
Solomyanska sq., 1, Kyiv,
03035, Ukraine

**НАПРЯМИ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ
ПОТРЕБАМИ НА ЕТАПІ ВКЛЮЧЕННЯ В ІНКЛЮЗИВНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР**

**DIRECTIONS OF EDUCATIONAL WORK WITH PARENTS OF CHILDREN WITH
SPECIAL NEEDS AT THE STAGE OF INCLUSION INTO AN INCLUSIVE
EDUCATIONAL SPACE**

Анотація. Метою статті є визначення основних напрямів просвітницької роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у процесі включення в інклюзивний освітній простір. Здійснено аналіз сучасних досліджень, присвячених процесу модернізації освіти дітей з особливими потребами, з урахуванням реалій сучасного життя. Описано актуальні тенденції удосконалення інклюзивної системи навчання. Виявлено, що необхідність психологічної роботи з батьками дітей з ООП зумовлено проблемами, зокрема: суперечливими почуттями до дитини, відстороненістю від неї, передачею відповідальності за дитину державним навчальним закладам тощо. Визначено напрями просвітницької роботи з батьками дітей з ООП як умови їхнього залучення до єдиної команди у процесі входження дитини в інклюзивний освітній простір: ознайомлення батьків з результатами психодіагностичного обстеження дитини з метою встановлення її рівня психічного розвитку, індивідуально-психологічних особливостей, готовності до навчання в умовах інклюзії; обговорення об'єктивного потенціалу розвитку дитини (за даними психолого-медико-педагогічної консультації), зокрема, можливості опанування освітнім стандартом у передбачені терміни, за умови, якщо батьки мають змогу долучатися до цього процесу; надання батькам системи рекомендацій щодо організації навчального середовища та відповідних умов для навчання дитини з особливими потребами під час виконання домашніх завдань; повідомлення батькам результатів моніторингу динаміки навчальної та соціально-психологічної адаптації дитини з особливими потребами в інклюзивному класі, перебігу її психічного та соціального розвитку; інформування батьків щодо визначення шляхів саморозвитку та самовиховання дитини з особливими потребами; розкриття ролі впливу різних стилів сімейного виховання на формування особистості дитини. Обґрунтовано, що просвітницька робота з батьками дітей з особливими потребами має бути специфічною за змістом та методами, ґрунтуватися на оновленні та модифікації психолого-педагогічних знань, з визначенням шляхів їх реалізації в сучасних умовах навчання, соціалізації, життєдіяльності дитини.

Ключові слова: інклюзія; особливі освітні потреби; психологічний супровід; просвітницький напрям; соціалізація; адаптація.

Abstract. The purpose of the article is to determine the main directions of educational work with parents of children with special educational needs in the process of inclusion in an inclusive educational space. An analysis of modern research devoted to the process of modernization of education of children with special needs taking into account the realities of modern life has been carried out. Current trends in improving the inclusive education system have been described. It was found that the need for psychological work with the parents of children with ASD is due to a number of problems, in particular: conflicting feelings towards the child, detachment from it, transfer of

responsibility for the child to state educational institutions, etc. The directions of educational work with parents of children with special needs have been determined as conditions for their involvement in a single team in the process of the child's entry into the inclusive educational space: familiarizing parents with the results of the child's psycho diagnostic examination in order to establish his level of mental development, individual psychological characteristics, and readiness for learning in inclusion; discussing the objective potential of the child's development (according to the data of the psychological, medical, and pedagogical consultation), in particular, the possibility of mastering the educational standard within the prescribed time frame, provided that parents have the opportunity to participate in this process; providing parents with a system of recommendations on organizing the educational environment and appropriate conditions for teaching a child with special needs when performing homework; informing parents of the results of monitoring the dynamics of the educational and socio-psychological adaptation of a child with special needs in an inclusive class, the course of his mental and social development; informing parents about determining the ways of self-development and self-education of a child with special needs; revealing the role of the influence of different family upbringing styles on the formation of a child's personality. It is substantiated that educational work with parents of children with special needs should be specific in content and methods, based on the updating and modification of psychological and pedagogical knowledge, with the determination of ways of their implementation in modern conditions of learning, socialization, and life activities of the child.

Key words: inclusion; special educational needs; psychological support; educational direction; socialization; adaptation.

Актуальність дослідження. Забезпечення рівних прав для соціалізації та здобуття освіти дітей з особливими освітніми потребами (ООП) передбачає можливість навчатися в колективі здорових ровесників. Розширення кола соціальних взаємин, створення умов для співпраці сприяє розвитку в цих дітей активності та самостійності, допомагає їм підготуватися до інтеграції в суспільство та засвоїти певні соціальні ролі. Водночас специфіка формування вищих психічних функцій у цієї категорії дітей ускладнює навчальний процес та зумовлює необхідність інтенсифікації психолого-педагогічних досліджень у руслі проблеми «навчання й розвиток».

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження вітчизняних вчених присвячено процесу модернізації освіти дітей з особливими потребами з урахуванням реалій сучасного життя (В. Засенко, Т. Ілляшенко,

В. Кобильченко, С. Кульбіда, І. Омельченко, С. Максименко, Л. Прохоренко, О. Чеботарьова та ін.). Наразі актуальними є тенденції удосконалення інклюзивної системи навчання, зокрема, діяльності інклюзивно-ресурсних центрів, дошкільної і переддошкільної ланок освіти цієї категорії дітей. Розроблено науково обґрунтовані концепції та програми навчання, міждисциплінарне проектування інноваційних моделей змісту освіти; постійно удосконалюється підготовка кваліфікованих спеціалістів, організація психологічного супроводу освітнього процесу; обговорюється проблема оновлення статусу спеціальних закладів освіти, в тому числі шкіл-інтернатів (Засенко, Прохоренко, 2020; Засенко, 2016; Zasenکو & Prokhorenko, 2018).

З 2022 року, із введенням воєнного стану в Україні, висококваліфіковані фахівці інклюзивно-ресурсних центрів розширили коло завдань стосовно просвітницької роботи та інформаційної підтримки батьків, що виховують дитину з особливими потребами (Деркачук, Борщ, 2022). Визначено напрями та зміст різних видів допомоги таким сім'ям у сучасних умовах (Матохнюк, Максименко, 2023).

Виявлено, що психологічну роботу з батьками дітей з ООП необхідно проводити з огляду на можливі проблеми, зокрема: суперечливі почуття до дитини; відсторонення від неї; передача відповідальності за дитину державним навчальним закладам тощо (Подкоритова, 2020). Вченими відзначається важливість психологічної діагностики батьків дітей з ООП (Галян, Борисенко, 2019).

О. Реброва визначає чинники, що призводять до соціальної дезадаптації батьків дітей з ООП: соціальна ізоляція батьків, зумовлена як негативним ставленням до такої категорії дітей у суспільстві, так і їх власною поведінкою; наявність матеріальних труднощів у зв'язку зі збільшенням витрат та неможливістю повноцінно заробляти; недостатність інформаційної допомоги та соціальної підтримки щодо виховання такої дитини; несприятливі психоемоційні стани батьків (почуття самотності, депресія, тривожність тощо). Основними напрямками психологічної роботи з батьками, які виховують дитину з особливими потребами, визначається посилення та реалізація внутрішніх і зовнішніх

ресурсів батьків, що досягається через психологічну, посередницьку та освітню допомогу (Реброва, 2021).

Вчені визначають основні завдання психологічного супроводу батьків у спеціальному інклюзивно-ресурсному центрі: 1) пом'якшення психологічної травмованості батьків та допомога у прийнятті порушення розвитку дитини; 2) оздоровлення взаємин у сім'ї; 3) покращення соціального функціонування батьків; 4) підвищення інтересу та компетентності батьків (Ілляшенко, Жук, 2019).

Аналізуючи психологічні механізми інклюзії, які потребують удосконалення, Л. Прохоренко поміж багатьох проблем визначає недостатню поінформованість батьків та вчителів щодо розуміння специфіки соціалізації та навчання в умовах інклюзії, що ускладнює її ефективну реалізацію (Прохоренко, 2024). Це потребує посилення просвітницької роботи з батьками саме на етапі включення дитини з особливими потребами в інклюзивний освітній простір.

Метою даної статті є визначення основних напрямів просвітницької роботи з батьками дітей з особливими потребами у процесі включення в інклюзивний освітній простір.

Процедура дослідження передбачала: аналіз сучасних наукових джерел з проблеми інклюзії, освіти та соціалізації з особливими освітніми потребами (ООП); огляд емпіричних досліджень, що стосуються психологічних особливостей батьків, які виховують дитину з ООП, та напрямів їх психологічного супроводу; виявлення ключових тенденцій та проблем на етапі входження дитини в інклюзивний освітній простір; представлення рекомендацій щодо напрямів просвітницької роботи з батьками; формулювання висновків. Окреслені етапи дослідження дали змогу отримати цілісне уявлення означеної проблеми та виокремити змістові особливості психологічної просвіти у роботі практичного психолога. Методи дослідження – аналіз, узагальнення та систематизація результатів наукових досліджень у галузі інклюзивного навчання та виховання дітей з особливими потребами.

Результати дослідження. Входження дитини з особливими потребами у коло здорових однолітків неминує супроводжуватися стресом як у самої дитини,

так і в її батьків. До цього нерідко призводить недосконалість соціалізації дошкільного періоду, що характеризується обмеженістю соціальних взаємин, явищами емоційної деривації. Взаємодія цих чинників обумовлює несприятливі психоемоційні стани, які нерідко становлять підґрунтя для формування певних якостей особистості. Такі діти часто невпевнені у власних можливостях, несамостійні, надмірно навіювані, слабо орієнтовані в побутових і практичних аспектах життя. Велику роль у цьому відіграє неправильне виховання в сім'ї, що призводить до формування утриманських установок, небажанні самостійно оволодівати різними видами діяльності.

Практичний психолог у системі інклюзивної освіти покликаний здійснювати просвітницьку роботу відповідно до характеру певних завдань: клінічних, психолого-педагогічних, сімейних тощо. У цій системі вагома роль відводиться забезпеченню гармонійних внутрішньосімейних взаємин, що виступає важливою умовою прояву активності у дітей. Значну увагу приділяють пом'якшенню у батьків емоційного дискомфорту, пов'язаного зі станом дитини, запобіганню неадекватній оцінці їхніх можливостей, проєкції на дитину власних дитячих якостей та недоліків, явищ гіперопіки.

Традиційно завдання практичного психолога в інклюзивному освітньому середовищі охоплюють два модули – освітній і виховний. Батьки мають бути залучені до процесу формування в дитини передумов навчальної діяльності в умовах інклюзії, що відбувається на основі розвитку пізнавальних процесів: усіх видів сприйняття, пам'яті, уваги, мислення. Як зазначає А. Шевцов, реабілітування дитини з психофізіологічними особливостями тісно пов'язано з процесами у різних сферах її життєдіяльності: на рівні функціонування біологічного організму, внутрішньої психічної, навчальної, трудової та соціальної діяльності. Тому спільна узгоджена дія цих процесів є необхідною передумовою формування цілісних структур особистості (Шевцов, 2009).

Результатом такої роботи має бути готовність дитини до систематичного засвоєння знань. На початковому етапі взаємодії психолога з батьками найважливішим є обговорення психологічної готовності учня до навчання в інклюзивному класі. Якщо у дитини виявлено порушення інтелектуальної

діяльності, це безпосередньо впливатиме як на її навчальну діяльність, так і на міжособистісне спілкування. Зазвичай батьки обізнані стосовного рівня пізнавальної діяльності дитини, оскільки всіх дітей, які мають проблеми в розвитку, свого часу обстежували фахівці психолого-медико-педагогічної консультації.

У наукових дослідженнях Т. Сак акцентується на значенні діагностики вихідного стану учня під час побудови моделі його навчальної діяльності, тобто опису структури та глибини розладів навчально-пізнавальної діяльності, що містить: рівень актуального розвитку мислительних дій та операцій; рівень наукованості, який може бути різним при однаковому актуальному інтелектуальному розвитку і від якого залежить успішність засвоєння знань та опанування способом дії; рівень сформованості регуляторних механізмів діяльності, зокрема здатності до довільної поведінки, що відображає розвиток емоційно-вольової та мотиваційної сфер, а також працездатність; наявність і зміст порушень окремих видів діяльності, що позначаються на навчальній діяльності (порушення сприймання, зорово-моторної координації, пам'яті різної модальності тощо). Ці характеристики передбачають обов'язкове врахування фактора перехідного стану психічної діяльності дитини (Сак, 2011).

Залучення батьків до єдиної команди у процесі входження дитини в інклюзивний освітній простір передбачає їх інформування за такими напрямками:

1) ознайомлення батьків з результатами психодіагностичного обстеження дитини з метою встановлення її рівня психічного розвитку, індивідуально-психологічних особливостей; готовності до навчання в умовах інклюзії;

2) обговорення об'єктивного потенціалу розвитку дитини (за даними психолого-медико-педагогічної консультації), зокрема, можливості опанування освітнім стандартом у передбачені терміни, за умови, якщо батьки мають змогу долучатися до цього процесу;

3) надання батькам системи рекомендацій щодо організації навчального середовища та відповідних умов для навчання дитини з особливими потребами під час виконання домашніх завдань;

4) повідомлення батькам результатів моніторингу динаміки навчальної та соціально-психологічної адаптації дитини з особливими потребами в інклюзивному класі, перебігу її психічного та соціального розвитку;

5) інформування батьків щодо визначення шляхів саморозвитку та самовиховання дитини з особливими потребами;

б) розкриття ролі впливу різних стилів сімейного виховання на формування особистості дитини з особливими потребами.

Особливості того, як батьки сприймають та оцінюють важкість і перспективи стану їхньої дитини, позначається на стилі сімейного виховання. Своєю чергою, від того, як ставляться до дитини в родині, залежить формування її самоставлення, оскільки дитина змалку звикає дивитися на себе очима своїх батьків. Цей чинник має першорядне значення у формуванні особистості дитини, тому батькам важливо знати, які типи сімейного виховання негативно впливають на цей процес, та обговорити з ними найбільш поширені варіанти батьківської поведінки, які впливатимуть на процес адаптації дитини з особливими потребами до інклюзивного середовища.

1) Гіпопротекція як тип виховання характеризується недостатністю уваги, турботи, інтересу батьків до дитини, її духовного життя. Іноді батьки цікавляться її проблемами тільки формально, недостатність любові до дитини можуть компенсувати різними матеріальними речами. Гіпопротекція з'являється внаслідок неприйняття дитини з психофізичними порушеннями або тоді, коли батьки не вважають захворювання своєї дитини важким і не докладають достатніх зусиль до її лікування та виховання. Вони без вагань віддають дитину до інклюзивного класу, не усвідомлюючи, скільки зусиль це вимагатиме від них, вважаючи, що так виконали свій батьківський обов'язок, а відповідальність за наслідки покладають на фахівців. Емоційна відчуженість від дитини може мати явний чи прихований характер, особливо коли в сім'ї є інші діти, здорові та благополучні. Становище небажаного члена соціальної групи буде тільки закріплюватися серед здорових однолітків, сприятиме формуванню замкненості дитини, її емоційної нестійкості, підвищеної вразливості, комплексу неповноцінності. Умови жорстких взаємин часто виступають у вигляді крайньої

міри емоційної відчуженості дитини. Зазвичай, це загальний стиль сімейних взаємин. Він є наслідком байдужості членів сім'ї один до одного, коли кожний розраховує тільки на себе. В таких умовах діти ростуть егоцентричними, агресивними, невпевненими у собі.

2) Демонстративно-героїчна поведінка. Власна дитина сприймається батьками як прояв несправедливості долі. Батьки, з одного боку, звинувачують навколишніх у некомпетентності та байдужості, а з іншого – потребують від суспільства підтримки для дитини та сім'ї, що формує у дитини утриманські установки, переконання, що навколишні мають задовольняти її потреби. Виховання в атмосфері культу хвороби полягає у перебільшенні клопоту батьків про стан здоров'я дитини. Спеціальний режим і призначене для дитини лікування стає своєрідним культом у сім'ї. У дітей формуються риси інфантильності, егоїстичної фіксації на стані власного здоров'я, іпохондричні переживання.

3) Самозвинувачувальна поведінка. Всю провину за народження дитини з особливими потребами батьки беруть на себе, страждаючи та впадаючи в паніку при думці, що змінити стан дитини неможливо. Оскільки з раннього віку такі діти знаходяться у стані симбіозу, так званої конфлюенції (злиття) з батьками, у них довше, ніж у здорових дітей, зберігається мотив підкорення дорослому, тривожні стани батьків легко запозичуються дітьми та спричинюють труднощі соціалізації в інклюзивному просторі.

Страхи та тривожність можуть зумовлювати різні зміни у загальному стані дитини. Тому такі діти часто ростуть лякливими, невпевненими у собі. У нових умовах шкільного навчання вони почуваються дискомфортно, відчують страх перед усними відповідями, що може супроводжуватися заїкуванням, появою нервових тіків, відмовою відповідати на заняттях.

Якщо у дошкільному віці наслідування емоцій батьків має неусвідомлений, недовільний характер, то у шкільному віці часто виникає усвідомлений страх за своє здоров'я. Частіше це проявляється у дітей з тих сімей, де всю увагу зосереджено на хворобі дитини. Правильна поведінка батьків, їхнє спокійне ставлення до особливостей розвитку дитини може запобігти подібним станам.

4) Домінуюча гіперпротекція характеризується надмірною опікою батьків у вигляді контролю над кожною дією дитини. В сім'ї формується система суцільних заборон і безперервних спостережень. Внаслідок цього гальмується розвиток активності дитини, її вольових якостей, почуття відповідальності, дитина не нагромаджує власний життєвий досвід. Вона не виявляє активність у різних видах діяльності, спостерігається зниження мотивації до навчання, пасивне очікування педагогічної допомоги.

5) Потуральна гіперпротекція проявляється в тому, що дитину виховують за типом «кумир сім'ї». Контроль за вчинками дитини поєднується з надмірною опікою «особливої дитини». Безконтрольність, всюдозволеність у ставленні батьків до своєї дитини, некритичність оцінки її поведінки виражаються в тому, що будь-які дії дитини оцінюються позитивно, вона не несе відповідальності за свої вчинки. Батьки намагаються звільнити дитину від усіх життєвих проблем. Часто буває, що батьки недооцінюють можливості дитини або не мають терпіння чекати, доки вона чогось навчиться робити сама. Вони намагаються все робити замість неї, що створює досить типову проблему: батьки старіють, сил стає дедалі менше, а вже дорослій дитині буває важко навчитися тим речам, до яких її не привчили в дитинстві. Крім того, це гальмує розвиток автономії, яка необхідна для розвитку особистості кожної людини, та залишає дитину з особливими потребами на стадії залежності та підпорядкування. Для запобігання цього батькам необхідно зняти обов'язкову регламентацію кожного кроку дитини, підтримувати її самостійність, давати посильні навантаження, виявляючи водночас достатню вимогливість. Внаслідок такого виховання у дітей формується егоцентричне бажання бути завжди в центрі уваги, слабкість вольових якостей, відсутність відповідальності та працелюбства. Нерідко у таких дітей розвиваються істероїдні риси, які додатково ускладнюють адаптацію як до інклюзивного навчання, так і до життєвих умов у цілому.

6) Суперечливе виховання проявляється в тому, що члени родини використовують несумісні, непослідовні виховні стратегії. Водночас у сім'ї часто спостерігаються конфліктні стосунки між дорослими. З огляду на це у дитини

розвиваються невротичні риси, егоїзм, байдужість до проблем близьких, слабкість моральних принципів.

7) Адекватна поведінка. Дає змогу батькам правильно оцінити стан психічного та особистісного розвитку дитини. Вони намагаються докладати максимум зусиль у комплексному процесі реабілітації, активно контактують з усіма фахівцями. Такий тип поведінки батьків є найбільш сприятливим для включення дитини в інклюзивний освітній простір.

У процесі просвітницьких бесід із батьками необхідно визначити умови для формування сприятливих особистісних установок у дитини, оскільки ранні соціальні взаємодії, які складаються передусім у сім'ї, стають прототипом усіх її взаємодій у майбутньому. У сім'ї формується самооцінка дитини, засвоєння рольових патернів поведінки, комунікативних умінь і навичок, соціальний інтерес. Важливо, щоб виховання дитини з особливими потребами було засновано на яasnих та доступних їй стандартах поведінки, які відповідають її можливостям. Враховуючи дефіцит власного досвіду та умов для повноцінного розвитку такої дитини, її недостатню самостійність, вона потребує чітко визначених з боку дорослих зовнішніх орієнтирів поведінки, що підвищує її здатність до внутрішнього самоконтролю, прогнозування наслідків власних вчинків та вчинків інших людей. Це дасть можливість їй більш ефективно оволодівати навчальною діяльністю, формувати соціальні прогнози, взаємодіяти з соціумом та полегшить їй входження в інклюзивний освітній простір.

У дітей з особливими потребами спостерігається недостатність самоконтролю у поведінці. Обмеженість життєвого досвіду призводить до того, що в кожному проблемному ситуацію така дитина вступає, як у нову. Часто діти сприймають складні життєві ситуації як дещо фатальне, неминуче, що виступає своєрідним психологічним захистом. Так проявляється їхня внутрішня безпорадність, нездатність самостійно впоратися з проблемами, що також призводить до зниження мотивації у навчальному процесі та спілкуванні. Батькам необхідно повсякденно привертати увагу дітей до встановлення закономірностей явищ навколишнього світу та ймовірного характеру їх

наслідків, обговорювати з дітьми різноманітні ситуації в школі, в яких може опинитися дитина, програвати їх, спільно робити висновки.

Важливим напрямом просвітницької роботи з батьками є ознайомлення з особливостями пізнавальних і емоційно-вольових процесів у дітей з ООП, обговорення шляхів стимулювання навчальної мотивації. Внаслідок емоційної незрілості та недостатньої пізнавальної активності таких дітей нерідко на початок шкільного віку залишається несформованою мотиваційна сфера. Це виявляється в тому, що дитина продовжує залишатися в колі дошкільних інтересів. Відсутність шкільних інтересів зумовлює непродуктивність її навчальної діяльності. Ці мотиваційні особливості посилюються та найбільш виразно виявляються у міру набуття дитиною досвіду шкільних невдач. Водночас у неї можуть помічатися бурхливі емоційні реакції, відмова виконувати завдання, демонстрація байдужості.

Одним із найбільш загальних аспектів мотивації є ставлення до навчання. Воно визначається навчальними мотивами школяра та шкільними інтересами. До перших належить прагнення отримати високу оцінку та уникнути низької, зайняти певне становище серед однокласників, практично застосувати отримані в школі знання тощо. Шкільні інтереси містять власне навчальні (до змісту навчального матеріалу, до процесу виконання окремих навчальних дій, засобів наочності, ігрових моментів на уроці), а також інтереси шкільного життя в цілому, до організаційних справ.

Отже, спонукати, спрямовувати та надавати певне значення навчальній діяльності можуть різні мотиви. Мотив, який стає в індивідуальній системі дитини провідним, набуває найбільшої значущості для неї. Одним із провідних мотивів дошкільного віку є мотив задоволення. Передбачення задоволення від пізнання предметів та явищ навколишнього світу стає для дитини тією збуджуючою силою, що активізує її, викликає ініціативу. Вже в цьому віці цей мотив підлягає диференціюванню та може виявлятися у передбаченні задоволення від якнайшвидшого результату практичної діяльності, пізнавальної інформації про світ та її обговорення з вчителем і батьками, переживання своїх взаємин з однолітками. Якщо в індивідуальній мотиваційній системі дитини ще

не склалося чітке підпорядкування мотивів, і жодний з них ще не став провідним, то ставлення до навчання буде недостатньо визначеним, несталим.

У дітей з особливими потребами довго залишається провідним мотив підкорення дорослому. На цій основі у молодшому шкільному віці можуть бути сформовані позитивні навчальні мотиви. Для них є важливими мотив отримання високої оцінки, схвалення вчителем та батьками результатів роботи учня та його поведінки, успішність виконання поточного завдання порівняно з попередніми. Цей тип мотивації сприяє становленню у дітей позитивного ставлення до навчання завдяки тій успішності в навчальній діяльності, якої вони досягли, та формуванню високої самооцінки, що базується на цьому. Мотивація досягнень є одним із найбільш розповсюджених мотивів та має підтримуватися вчителем і батьками шляхом моделювання ситуацій успіху та заохочення учня.

Яскраво виявляється у дітей з ООП інтерес до наочного боку навчання та ігрових моментів на уроці. Корисним також є залучення цих дітей до організаційних моментів навчання, участі в чергуванні, виконання ними посильних обов'язків. Це сприяє становленню позитивного ставлення до навчання в цілому.

Формування мотиваційної сфери та механізми активного впливу на неї також є пов'язаними зі становленням уявлень дитини про своє майбутнє, що визначає світоглядну спрямованість особистості. Якщо старші школярі можуть примусити себе зосередитися на нецікавій та складній роботі заради результату, який очікується в майбутньому, то молодші школярі зосереджено працюють лише за наявності близької мотивації: перспективи отримати гарну оцінку, заслужити схвалення вчителя. Важливо, щоб виховання дитини з особливими потребами було засновано на яasnих та доступних їй стандартах поведінки, які відповідають її можливостям. Крім того, батькам у процесі щоденної взаємодії треба допомагати дитині усвідомлювати значення мотивів та прагнень інших людей і рахуватися з ними. Так дитина навчається розрізнявати власні бажання та реальність, сприймати різницю між собою та іншими людьми.

Стосовно дітей з особливими потребами важливою категорією є поняття «індивідуальна норма», що дає змогу намітити в межах вікової норми розвитку

програму оптимізації розвитку для кожної конкретної дитини з урахуванням її індивідуальних можливостей. Це передбачає орієнтацію очікувань батьків на потенційні можливості дитини, тобто зону її найближчого розвитку.

Висновки. Складнощі входження дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивний простір зумовлюють необхідність визначення напрямів просвітницької роботи з батьками, яка має бути специфічною як за цільовою спрямованістю, так і за організацією процесу. Просвітницька робота з батьками дітей з особливими потребами має враховувати її змістові, методичні та організаційні аспекти, ґрунтуватися на оновленні та модифікації психолого-педагогічних знань, з визначенням шляхів їх реалізації в сучасних умовах навчання, соціалізації, життєдіяльності. Результатом такої роботи має бути готовність дитини до систематичного засвоєння знань в умовах інклюзивного навчання та успішність етапу соціальної адаптації у колективі однолітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Засенко, В., & Прохоренко, Л. (2020) До проблеми реформування галузі освіти дітей з особливими потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Том 1, 16, 143–160.
2. Засенко, В.В. (2016). Освіта «особливих» дітей: стан і перспективи розвитку. *Педагогіка і Психологія*, 4, 19–23. <https://zounb.zp.ua/node5808>
3. Zasenکو, V.V., & Prokhorenko, L.I. (2018). Educational development priorities for people with special needs in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 1, 161–167.
4. Галян, О.І., & Борисенко, З.Т. (2019). Психологічні аспекти супроводу батьків дітей з особливими освітніми потребами. *Теорія і практика сучасної психології : зб. наук. праць*. 2, т. 2, 44–49.
5. Деркачук, О., & Борщ, Е. (2022). Допомога батькам дітей з ООП в умовах воєнного стану. Острого : На урок, 6 с. <https://naurok.com.ua/stattya-dopomoga-batkam-ditey-z-ooп-v-umovah-vo-nnogo-stanu-297839.html>.
6. Ілляшенко, Т.Д., & Жук, Т.В. (2019). Проблема психолого-педагогічної допомоги батькам, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. *Харківський осінній марафон психотехнологій : тези доповідей*. Частина 2. http://lib.iitta.gov.ua/717936/1/%D0%86%D0%BB%D0%BB%D1%8F%D1%88%D0%B5%D0_%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%96%D1%83%D0%BA_2019_131-135.pdf

7. Матохнюк, Л., & Максименко, Ю. (2023). Допомога батькам, які мають дітей з особливими освітніми потребами. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*, Вип. 3, 73-78. <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-3.11>
8. Подкоритова, Л.О. (2020). Зміст психологічної роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами. *Теорія і практика сучасної психології*, 1, Т. 2, 125–129. <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-2.23>
9. Прохоренко, Л. (2024). Психологія інклюзії: освіта та соціалізація дітей з особливими потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання*, Том 115, 3, 7–20.
10. Реброва, О.О. (2021). Психологічні особливості родин, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки»: збірник наукових праць*, 9, 220-228. <https://doi.org/10.30970/PS.2021.9.28>
11. Сак, Т. В. (2011). Психологічні умови диференціації та індивідуалізації у навчанні дітей з особливими освітніми потребами. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наукових праць]*. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 19, 347– 350.
12. Шевцов, А. Г. (2009). Освітні основи реабілітології: [монографія]. К.: МП «Леся», 484 с.

REFERENCES

1. Zasenکو, & V., Prokhorenko, L. (2020) Do problemy reformuvannya haluzi osvity ditei z osoblyvymy potrebamy. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*. Tom 1, 16, 143–160. [in Ukrainian].
2. Zasenکو, V.V. (2016). Osvita «osoblyvykh» ditei: stan i perspektyvy rozvytku. [Education of «special»children: state and prospects of development]. *Pedahohika i psykholohiia*, 4, 19–23. <https://zounb.zp.ua/node/5808> [in Ukrainian].
3. Zasenکو, V.V., & Prokhorenko, L.I. (2018). Educational development priorities for people with special needs in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 1, 161–167 [in English].
4. Halian, O.I., & Borysenko, Z.T. (2019). Psykholohichni aspekty suprovodu batkiv ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii : zb. nauk. prats*, 2, t. 2, 44–49. [in Ukrainian].
5. Derkachuk, O., & Borshch, E. (2022). Dopomoha batkam ditei z OOP v umovakh voiennoho stanu. *Ostroh : Naurok*, 6 s. <https://naurok.com.ua/stattya-dopomoga-batkam-ditey-z-ooop-v-umovah-vo-nnogo-stanu-297839.html> [in Ukrainian].
6. Illiashenko, T.D., & Zhuk, T.V. (2019). Problema psykholoho-pedahohichnoi dopomohy batkam, yaki vykhovuiut ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. *Kharkivskiy osinniy marafon*

psykhotekhnologii : tezy dopovidei. Chastyna 2. http://lib.iitta.gov.ua/717936/1/%D0%86%D0%BB%D0%BB%D1%8F%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%96%D1%83%D0%BA_2019_131-135.pdf [in Ukrainian].

7. Matokhniuk, L., & Maksymenko, Yu. (2023). Dopomoha batkam, yaki maiut ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezpererвної osvity. Seriia «Pedahohika. Psykholohiia»*, 3, 73-78. <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-3.11> [in Ukrainian].

8. Podkorytova, L.O. (2020). Zmist psykholohichnoi roboty z batkamy ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii*, 1, T. 2, 125–129. <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-2.23> [in Ukrainian].

9. Prokhorenko, L. (2024). Psykholohiia inkluzii: osvita ta sotsializatsiia ditei z osoblyvymy potrebamy. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*. Tom 115, 3, 7–20. [in Ukrainian].

10. Rebrova, O.O. (2021). Psykholohichni osoblyvosti rodyn, yaki vykhovuiut dytynu z osoblyvymy rsvitnimy potrebamy. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia «Psykholohichni nauky»*. *Zbirnyk naukovykh prats*, 9, 220–228. <https://doi.org/10.30970/PS.2021.9.28> [in Ukrainian].

11. Sak, T.V. (2011). Psykholohichni umovy dyferentsiatsii ta indyvidualizatsii u navchanni ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 19. Korektsiina pedahohika ta psykholohiia: [zb. naukovykh prats]*. K. : NPU imeni M. P. Drahomanova, 19, 347– 350. [in Ukrainian].

12. Shevtsov, A.H. (2009). Osvitni osnovy rehabilitolohii: [monohrafiia]. K.: MP «Lesia», 484 s. Educational foundations of rehabilitation: [monograph] [in Ukrainian].

УДК 378.016-057.875-027.22:81-056.264

Наталія Савінова,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри соціальної роботи, педагогіки та логопедії

sonata16@i.ua

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2617-8221>

Researcher ID <https://www.researchgate.net/scientific-contributions/Natalia-Savinova-2168707005>

Nataliia Savinova,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the department of social work, pedagogy and speech therapy